

Tamme kool algusest tänapäevani

Marko Kuura

Tamme kooli ajalooõpetaja alates aastast 2012

Iseseisvusaegne algkool

Tänapäeva Tartu Tamme Gümnaasiumi eelkäijaks on põhjust lugeda Tartu Linna 16. Algkooli. Siiani säilinud õppenõukogude protokolliraamatu kohaselt alustas kool tegevust 1. oktoobril 1919 Veeriku kooli nime all,¹ kui käis veel Vabadussõda (1918–1920). 9. septembril 1919 laiendati Asutava Kogu otsusega koolikohustust kolmelt aastalt neljale, nii et algkoolid olid edaspidi nelja-, viie- või kuueklassilised.²

Kooli ametlik nimi oli Veeriku Alevi Algkool ja see asus Liini tn. 1.³ Seoses 1. jaanuaril 1922. aastal toimunud Ropka valda kuulunud Veeriku alevi Tartu linna koosseisu üleviimisega⁴ võttis linn üle ka Veeriku alevi algkooli ning nimetas selle ümber 16. algkooliks. Koolijuhiks jäi senine juhataja Jaan Must (1876–1927).⁵ Eesti õppekeelega neljaklassilises segakoolis töötas kolm õpetajat.⁶

17. mail 1922. aastal toimunud hoolekogu koosolekul tõstatati ruumipuuduse probleem ning otsustati pöörduda linna koolivalitsuse poole. Ruumid pidid asuma alevi lähedal, et lastel oleks edaspidigi mugav koolis käia.⁷ Nii sai kooli uueks hooneks Näituse tn 22 asuv puumaja, kus 1919. aastani tegutses Mihhail Rostovtsevi eraülikool ja mis 1921-1922 oli kasutuses olnud Tartu sõjaväehaiglana.⁸

Kui pärast Jaan Musta surma 1927. a novembris otsiti koolile uut juhti, esitasid õppenõukogu ja hoolekogu 5. detsembril kandidaadiks oma kooli õpetajad Jaan Lindsid ja August Pau (1892-1954).⁹ Järgmisel hoolekogu koosolekul selgus, et kirjalikult on kandideerinud lisaks A. Paule veel 8 õpetajat väljastpoolt Tartut. J. Lindsid teatas oma kandidatuurist loobumisest, kuna talle ei olnud teatatud kirjaliku avalduse esitamise vajadusest ja selle esitamise tähtaeg oli möödas.¹⁰ 5. jaanuaril 1928 oli õppenõukogu eesotsas vastse koolijuhatajana A. Pau¹¹, Tartus ühtlasi tuntud seltskonnategelane, Vanemuise Seltsi juhatuse ja Tartu rahvaülikooli juhatuse liige.¹²

1923. aastal olid riikliku statistika kohaselt Tartu linnas ülekaalus naisõpetajad (50,4%). Eesti koolide feminiseerumise põhjusteks olid naiste kasvav püüd omandada kesk- ja kõrgharidust ja tsaariajaga võrreldes paranenud kõrghariduse omandamise võimalused.¹³ 16. algkool ei ole selles osas tüüpiline näide, sest 1934. aastal töötas seal 13 õpetajat, neist 4 naist. Suurima õpetajate arvuga algkool oli 19 õpetajaga 5. algkool¹⁴ (1995. aastast Tartu Karlova

gümnaasium). Ka õpilaste arvu poolest oli samal aastal suurim 555 õpilasega 5. algkool, 16. algkoolis õppis 360 õpilast, neist 248 poissi ja 112 tüdrukut.¹⁵

1940. a juulikuu palgaandmete järgi töötas 16. algkoolis kuus mees- ja seitse naisõpetajat.¹⁶

Kool Teises maailmasõjas

1939. aastal alanud Teine maailmasõda puudutas koolielu otseselt, kui 17. juunil 1940. aastal kaotati Eesti omariiklus ning algas Nõukogude okupatsioon. Uus võim asus kohe muutma hariduskorraldust, näiteks kaotati koolides usuõpetus, sest kommunistid pidasid kirikut ja usku nõukogude inimestega sobimatusteks nähtusteks.¹⁷ Eesti koolid pidi muutuma Nõukogude Liidu koolide sarnaseks.

5. septembri 1940. a õppenõukogu alustas veel senine koolijuhataja A. Pau avasõnadega: *E.N.S.V. kooli kui nõukogude vabariigi kooli ülesandeks on kaasa aidata selleks, et lõplikult maksma panna kommunistlikku programmi.*¹⁸ Kaks päeva hiljem toimunud õppenõukogul kohustati õpetajaid tutvuma kommunistliku mõtteviisi, kirjanduse ja loosungitega.¹⁹ 13. oktoobril 1940 saatis Tartu linna koolivalitsus Hariduse Rahvakomissariaadile (Haridusministeeriumile) kirja, milles paluti vabastada koolijuht Pau alates 21. oktoobrist 1940 *põhjustel, mis teatatud Komissariaadile koolivalitsuse poolt isiklikult*, ning asendada ta 8. algkooli õpetaja Jaak Seeruga (1902–1972).²⁰ A. Pau omakorda suunati 8. algkooli õpetajaks.²¹ Traditsioonilised koolisündmused, peod ja aktused asendati kommunistlike tähtpäevade tähistamisega ja loodi pioneerirühmad²² ehk kommunistlik noorteorganisatsioon.

1941. aasta suvel puhkes sõda Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel, kus edasi tungivate Saksa vägede peamine eesmärk oli Leningradi (Peterburi) sissepiiramine ning Eestisse taganenud Punaarmee väeosade hävitamine. 7. juulil ületasid Saksa väed Eesti piiri.²³ Tartu kujunes Eesti rahvuslikult meelestatud jõudude keskuseks, kus Eesti partisanid alustasid lähenevate Saksa üksuste ootuses 10. juulil ülestõusu, saades oma kontrolli alla Emajõest lõuna pool asuvad linnaosad. Punaarmee lahkus linna põhjaosast 25. juulil.²⁴ Kohaliku Omakaitse algatusel alustas 11. juulil tegevust Tartu linna- ja maavalitsus.²⁵ Eesti vallutasid Saksa väed ning kehtestasid siin okupatsioonivõimu, millele alluv Eesti Omavalitsus asus korraldama hariduselu. Muude meetmete seas alustati õpetajate vallandamiste ja ümberpaigutamistega.²⁶

1. oktoobrist 1941. a määras Tartu koolivalitsus 16. algkooli direktoriks Konstantin Venesaare (1901–1984)²⁷ ning palus novembrikuus endise direktori asemel juhtimise ja

asjaajamise üle võtta.²⁸ Kuigi sõjategevus ei olnud veel Eesti pinnale jõudnud, ei jätnud Saksa sõjaväe kohalolek kooli tegevust puutumata. Kahes majas asunud kool tuli 1941. aastal anda Saksa sõjaväe käsutusse,²⁹ kuid koolil lubati kasutada mõningaid ruume.³⁰ 1942. aasta septembris käskisid Saksa vägede esindajad anda koolivalitsusel nende kasutusse ka kantselei ja töökojaks olnud klassiruumi, saal jäi koolile.³¹ 1943. aasta märtsis määras Tartu linnapea kooli teenistuja Gustav Palgi linna Omakaitse õhukaitsepatarei koosseisu.³²

13. märtsil 1944 ei juhatanud õppenõukogu koosolekut enam koolijuhataja ning tema kohta oli protokolli märgitud *K. Venesaar – kes sõjaväes*.³³ Saksa sõjaväkke mobiliseeritud Konstantin Venesaar suundus samal aastal Saksamaale, sealt 1949. a Ameerikasse.³⁴ 25. augustil 1944 tungis Punaarmee Tartusse, lahingud, mille käigus Saksa väed üritasid Tartut edutult tagasi vallutada, kestsid 17. septembrini.³⁵

Uus Nõukogude okupatsioon

Punaarmee vallutas kogu Eesti ala 1944. aasta hilissügiseks, sellega alanud uus Nõukogude okupatsioon tõi kaasa muudatused hariduskorralduses. Uus võim hakkas välja selgitama, kes iseseisvusaegsetest õpetajatest sobisid või ei sobinud koolides töötama.³⁶ See oli osa üleüldisest Eesti koolide nõukogudepäraseks muutmisest.

Pärast sõjategevuse lõppu kavatseti kool avada 7-klassilisena, kuid muudeti hoopis poisse õpetavaks keskkooliks³⁷ ja nimetati 1. novembril 1944 ümber 6. keskkooliks. Esimene õppenõukogu toimus 23. novembril ning seda juhatas esimesel punasel aastal (1940-41) 16. algkooli direktoriks (juhatajaks) olnud Jaak Seeru. Kahe õppenõukogu koosoleku osavõtjate nimekirja võrdlusest selgub, et ainus õpetaja, kes samas koolis jätkata sai, oli Elsa Tiit.³⁸

1948. aastal süvenes Eestis võitlus nõukogude võimule ebasobivate õpetajate vastu. Tartu linnas vabastati 1948/1949. õppeaastal poliitilistel põhjustel ametist kaks õpetajat ning 44 lahkus *omal soovil*.³⁹ Õppenõukogude protokollide kohaselt lahkus 1948. aasta veebruaris 6. keskkoolist üks ning juurde värvati kaks õpetajat,⁴⁰ lahkumise põhjust ei ole kirja pandud. 16. oktoobril 1949 vabastati ametist senine direktor Jaak Seeru, kes asendati 30. jaanuaril 1950 Kaarel Kotsariga.⁴¹

Pärast sõda uuesti avatud koolis seati eesmärgiks ruumide korrastamine, millest pidid ka õpetajad osa võtma. Remondi tõttu korraldati õppetööd eriplaani alusel.⁴² Sarnaselt teiste nõukogude koolidega taastati 1944. aastal koolis komsomoli- ja pioneeriorganisatsioon. 1944/1945. õppeaastal oli kroonika andmetel koolis 50 pioneeri.⁴³ Järgmisel aastal oli 23

komsomoli liiget.⁴⁴ 1953. aastal märkisid Tartu haridusosakonna inspektorid, et koolis oli pioneerialisi õpilasi 283, kellest pioneere oli 175 (61%). Samuti märgiti, et kooli pioneerid *ei ole kujunenud eeskujuks õppeedukuse ja distsipliini tõstmisel koolis. 19 pioneeril on mitterahuldavaid hindeid.*⁴⁵

1954. aastal nimetati kool ümber Tartu 5. Keskkooliks ning reorganiseeriti segakooliks.⁴⁶

1959. aastal otsustas Tartu RSN täitevkomitee muuta 5. keskkooli põhikooliks, kuid kooli vilistlase Raik-Hiio Mikelsaare mälestuste kohaselt suutis järgmisel aastal direktoriks saanud Jüri Vene seda takistada ning kool säilis keskkoolina.⁴⁷ 5. keskkooli eripäraks kujunenud eriklassid said alguse juba vanas majas. 1963. aastal moodustati keemiaklass, mis komplekteeriti konkursi korras keemiahuvilistest 9. klassi õpilastest. Praktikabaasina kasutati Tartu ülikooli laboratooriume.⁴⁸

Uues majas

Uue koolimaja rajamine oli päevakorras alates 30. aastate lõpust ja veel 1940. a juunis enne Nõukogude okupatsiooni algust⁴⁹, kuid alles 1963. a alustati Tammelinna uue koolimaja ehitamist, mis valmis järgmisel aastal, nii et 1964/65. õa oli võimalik sinna ümber kolida. Kooli kroonika kohaselt võtsid ehitustegevusest osa ka õpilased ja lapsevanemad. Uus hoone koos inventariga läks maksma 597 147 rubla. 1. septembri hommikul kogunes koolipere O. Lutsu (endisel Näituse) tänaval kooli spordiväljakul ning sealt suunduti rongkäigus uude majja.⁵⁰ Kooli vilistlane Olev Raju meenutas seda hetke järgmiselt: *Jah, meie kõigi skepsise kiuste oli uus koolimaja 1964. a. 1. septembriks valmis ja linna kõige halvemates ruumides olev keskkool võis kolida kõige uuematesse ja moodsamatesse.*⁵¹

Selge on see, et uus ja suurem koolimaja pakkus rohkem võimalusi. 1966. aastal moodustati loodusteaduste eriklass, mis komplekteeriti sarnaselt keemiaklassiga konkursi teel ning eesmärgiks oli *vastavate huvidega õpilaste huvide ja võimete täielikum väljaarendamine.*⁵² Samal aastal pandi alus sõprusfestivalidele, kuhu kutsuti külalisi teistest liiduvabariikidest. Nende eesmärk oli *Nõukogude vennasrahvaste kultuuri ja elu paremini tundma õppida ning sõlmida kestvaid sõprussidemeid.* Festivalide läbiviimisega tegeles kooli komsomolikomitee. Esimesel korral viidi läbi spordivõistlused ja kohtumine pioneeridega, alates 1968. aastast korraldati ka konverentse ajale iseloomulikel teemadel, nagu „Komsomolitöö ja selle mitmesugused aspektid“ või „Muusika ühendab rahvaid“.⁵³ Samast kümnendist on pärit põhikooli muusikakallakuga c-klassid ja balletiklassid.

Võimude surve tugevnemine

1978. aastal võtsid Nõukogude võimuorganid vastu otsused vene keele õpetamise parandamisest, millega suurendati koolides vene keele tundide arvu ja tõsteti vene keele õpetajate palku. 22. juulil 1980 nimetati haridusministriks Elsa Gretškina, kes oli tuntud Eesti hariduselu venestajana.⁵⁴ Kui vaadata, kuidas 5. keskkool sellega kaasa läks, siis kroonikas nimetati 1978/1979. õppeaasta ühe õppe-kasvatustöö põhisuunana *pöörata erilist tähelepanu õpilaste ideelis-kõlbelisele kasvatamisele*, kuid vene keele õpetamise tähtsustamisest ei ole juttu.⁵⁵

22. septembril 1980 toimusid Tallinnas noorterahutused, millel hüüti „Brežnev pensionile!“ ja „Maha Gretškina!“, millele järgnesid ettekavatsetud kesk- ja kutsekoolide õpilaste rahutused, kus isegi nõuti Eesti iseseisvust ja venelaste lahkumist.⁵⁶ Kuigi rahutused Tartusse ei laienenud, hirmutasid need partei- ja haridustegelasi, sest neile järgnesid Eesti koolide inspekterimised.⁵⁷ 5. keskkoolis viidi niisugune inspekterimine, mille käigus kontrolliti õppetöö korraldust ja õpilaste poliitilist kasvatamist, läbi 11.- 25. novembril 1980.⁵⁸ Pärast koostas kool inspekterimisel tehtud ettepanekute elluviimise plaani, mis muuhulgas nägi ette nõuda klassijuhatajatelt *pideva tähelepanu osutamist õpilaste ideelis-poliitilisele kasvatamisele*⁵⁹ ehk korrati eelmise aasta eesmärki. Vene keele õpetajad tuli pöörata *suuremat tähelepanu diferentseeritud tööle, tööle sõnavaraga ja oskusele iseseisvalt teadmisi hankida, kasutades tundides efektiivsuse tõstmiseks didaktilisi näit- ja tehnilisi vahendeid*.⁶⁰ Omaette küsimus on see, kuidas seda kõike ellu viidi, mille tõttu see küsimus väärriks edasist uurimist.

Nõukogude kooli lõpp

1987. aasta seisuga 5. keskkooli komsomoliorganisatsioon teiste omasuguste seas Tartu koolides silma ei paistnud. Samal aastal päev pärast Hirvepargi miitingut toimunud Tartu õpetajate nõupidamisel tõdeti, et *komsomoliaktiividest tundub tugevnevat 3. kk. aktiiv, endiselt heatasemeliselt jätkab 7. kk algorganisatsioon*.⁶¹ Kooli kroonika kohaselt oli 5. keskkooli komsomoliorganisatsioon *peaaegu täielikult minetanud oma tähtsuse ja tähenduse*, sest töö toimus vaid *dokumentatsiooni esitamise ja korrastamise tasemel*. Selle asemel huvitusid õpilased muinsuskaitsest, mis oli seotud üle-eestilise muinsuskaitse liikumise elavnemisega 1987. a hilissügisel.⁶²

5. mail 1988. aastal asutasid kooli õpilased Tartu 5. Keskkooli muinsusklubi.⁶³ Kooli kroonika kohaselt oli eestvedaja Margus Birkenfeldt, kes valiti 1987. a. kevadel ka kooli komsomolisekretäriks *ülesandega luua uus õpilasomavalitsus*. Ta püüdis koostada uut õpilasomavalitsuse põhikirja, kuid *sattus vastuollu kooli juhtkonnaga* ning jätkas selle asemel muinsuskaitsetöoga.⁶⁴ Teada on see, et õpilasomavalitsus moodustati, sest on säilinud 1988/89. õppeaasta ametnike nimekiri⁶⁵, kuid on ebaselge, kui kaua see tegutses.

Muinsuskaitsetegevusest võtsid osa nii õpilased kui ka õpetajad. Kooli muinsuskaitstjad korrastasid Pauluse kalmistul Vabadussõjas langenute mälestusmärki. Samuti osaleti üleriiklikul muinsuskaitstjate kokkutulekul, millele sõitu juhtis õpetaja Sirje Pihlap.⁶⁶ 1988. aasta aprillis toimusid Tartus muinsuskaitsepäevad, kus toodi avalikult välja keelatud sinimustvalge lipp. 2. detsembril kinkisid muinsusklubi liikmed pidulikult aktusel koolile sinimustvalge lipu.⁶⁷ Muinsusklubi kogus õpilaste seas nende *esivanemate* kohta küsimustiku vormis pärimust ning uuris ka kooli ajalugu, kuid lõpetas tegevuse 8. mail 1990.⁶⁸

1987/1988. õppeaasta pioneeritöö kohta märgitakse kooli kroonikas, et uue pioneerijuhi töölevõtmisega saavutati pioneerorganisatsiooni ajutine elavnemine, kuid see ei peatanud selle tegevuse hääbumist.⁶⁹ Järgmisel õppeaasta asendas pioneerorganisatsiooni ELO-liikumine, kuid ei leidnud koolielus kohta. Kroonika järgi oli pioneeritöö *oma rangete käskude, keeldude, õpetusega suutnud õpilaste initsiatiivi ja isetegevuse rõõmu nii lõplikult ka meie koolis [...]*,⁷⁰ - jääb ebaselgeks, millist sõna on püütud viimasena kasutada. Need sündmused tähistasid seniste struktuuride lagunemist ja uute tekkimist.

Nõukoguliku keskkooli muutumine eestimeelseks kooliks oli alanud juba 1980. aastate lõpus ning jätkus 1990. aastatel. 1989. aastal algas üle Eesti varem keelustatud Kaitseliidu ja selle noorteorganisatsioonide Noorte Kotkaste ja Kodutütarde tegevuse taastamine,⁷¹ mis väljendus ka koolielus. Kooli kroonika kohaselt asutati 1990/91. õppeaastal *noorkotkaste ja gaidide salgad* ning võeti osa *Trepimäel toimunud skaudilikust laagrist*. Kroonika mainib veel noorkotkaste rühma Gepard ja kodutütarde rühma Panda.⁷²

Kui Eesti kuulutas end 20. augustil 1991 iseseisvaks, oli veel koolivaheaeg. Iseseisvunud Eesti majanduslikult raske olukord kajastus 1991/92. õppeaastal koolielus. Koolimaja vajab remonti, kuid raha ja remondimeeste leidmine oli raske. Siiski suudeti osa ruumidest ära remontida.⁷³ Rahalised raskused jätkusid ka järgmisel õppeaastal, kuid sanitaarremonti jätkati sellele vaatamata.⁷⁴ 1994. aasta jaanuaris alustas tööd põhi- ja keskkooliosa õpilasomavalitsus, mille esimeseks ettevõtmiseks oli valentinipäeva korraldamine.⁷⁵ 16. veebruaril 1995 muudeti Tartu Linnavalitsuse korraldusega kooli nõukogudepärase keskkooli nimetus. Kooli uueks nimeks sai Tartu Tamme Gümnaasium.⁷⁶

Viited

- 1 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogude protokolliraamat, lk 3.
2 Andresen, Lembit. Eesti kooli ajalugu: algusest kuni 1940. aastani. Tallinn, 1995, lk 168.
3 Tartu linna koolivalitsus Tartu linna tervishoiu osakonnale 04.01.1922. – ERA f. 2966, n. 4, s. 213.
4 Tartu maakonnavalitsuse haridusosakond Tartu linna koolide valitsusele 13.01.1919. – ERA f. 2966, n. 4, s. 213.
5 Tartu linna koolivalitsus Tartu linna tervishoiu osakonnale 04.01.1922. – ERA f. 2966, n. 4, s. 213.
6 Teateid Veeriku alevi algkooli kohta. – ERA f. 2966, n. 4, s. 213.
7 16. algkooli hoolekogu koosolek 17.05.1922. – ERA f. 2966, n. 4, s. 213.
8
- http://www.tartu.ee/page_id=1443&lang_id=2&menu_id=6&lotus_url=/muinsus.nsf/09872c18954d7cd3c2256872003789b3/3b04b4d750d662f4c22578690081cf77?OpenDocument (09.04.2014)
- 9 Tartu Linna 16. Algkooli hoolekogu protokolliraamat. lk 14.
10 Tartu Linna 16. Algkooli hoolekogu protokolliraamat, lk 16.
11 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk 1.
12 Postimees, 09.04.1937.
13 Karjahärm, Toomas, Sirk, Väino. Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917-1940. Tallinn, 2001, lk 75.
14 Tartu algkoolide näituse juht: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Näituseaias 18. ja 19. mail 1935. Tartu, 1935.
15 Tartu algkoolide näituse juht: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Näituseaias 18. ja 19. mail 1935. Tartu, 1935.
16 Tartu linna XVI Algkool. Õpetajate palgalehed, 03.07.1940. – ERA f. R-1106, n. 2, s. 388.
17 Nagel, Veronika. Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940-1991. Tallinn, 2006, lk 16.
18 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk 333.
19 Samas, lk. 336.
20 Tartu linna koolivalitsus ENSV Haridusministeeriumile 13.01.1940. – ERA f. 2966, n. 7, s. 2447, l. 169.
21 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk 349.
22 Samas, lk 353.
23 Hiio, Toomas. Ülevaade 1941. aasta sõjasündmustest Eestis. – 1941. aasta Eestis. Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi aastaraamat, 6/2006. Tallinn, 2007, lk 108-109.
24 Maripuu, Meelis. Omavalitsuseta omavalitsused. Halduskorraldus Eestis Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944. Doktoritöö. Tartu Ülikooli ajaloo- ja arheoloogia instituut, Tartu, 2012, lk 133.
25 Samas, lk 134.
26 Nagel, Veronika. Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940-1991. Tallinn, 2006, lk. 31.
27 K. Venesaare andmed. – Eesti Sõjamuuseum. <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1> (16.03.2014); Tartu Linna Koolivalitsus K. Venesaarele (dateerimata). – ERA f. 2966, n.6, s. 435, l. 46.
28 Tartu Linna Koolivalitsus K. Venesaarele 03.11.1941 – ERA f. 2966, n.6, s. 435, l. 47.
29 16. Algkool Tartu Linna Koolivalitsusele 24.10.1941. – ERA f. 2966, n.6, s. 435, l. 49.
30 Tartu Linna Koolivalitsus Tartu Linna Revisjoniametile 13.04.1942. – ERA f. 2966, n. 6, s. 435, l. 70.
31 Feldkommandatur (V) Tartu Koolivalitsusele 08.09.1942. – ERA f. 2966, n. 6, s. 435, l. 90.
32 Koolivalitsus Tartu Linnapeale 05.03.1943. – ERA f. 2966, n.6, s. 435, l. 135.
33 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogude protokolliraamat, lk. 431.
34 <http://www.geni.com/people/Konstantin-Venesaar/>
35 Juske, Jaak. [Lahing Tartu pärast 1944.](http://jaakjuske.blogspot.com/2011/09/lahing-tartu-parast-1944.html) - <http://jaakjuske.blogspot.com/2011/09/lahing-tartu-parast-1944.html> (16.03.2014)
36 Nagel, Veronika. Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940-1991. Tallinn, 2006, lk 46.
37 Tenn, Eve. Tartu 5. Keskkool – kolmkümmend aastat. - Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk 13.
38 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk. 431-432.
39 Nagel, Veronika. Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940-1991. Tallinn, 2006, lk. 49, 193.
40 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk. 555.
41 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 5 ; Postimees, 11.07.2007.
42 Tartu Linna 16. Algkooli õppenõukogu protokolliraamat, lk. 431-432.
43 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 3.
44 Tenn, Eve. Tartu 5. Keskkool – kolmkümmend aastat. - Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk. 16.
45 Akt Tartu Linna 6. Keskkooli õppe- ja kasvatustöö kontrollimise kohta. – EAA f. T-20, n. 1, s. 154, l. 82.

- 46 Tenn, Eve. Tartu 5. Keskkool – kolmkümmend aastat. - Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk. 14.
- 47 Mikelsaar, Raik-Hiio. Tartu õpetajad õpilase nägemuses. Tartu, 2009, lk 64-65.
- 48 Tenn, Eve. Tartu 5. Keskkool – kolmkümmend aastat. - Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk. 15.
- 49 16. Algkooli hoolekogu 04.06.1940. - Tartu linn 16. Algkooli hoolekogude protokolliraamat, lk. 76.
- 50 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 20.
- 51 Raju, Olev. Uude majja. – Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk 36.
- 52 Saks, Eva. Loodusteaduste eriklass. – Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk 22.
- 53 Leisner, Irene. Sõprusfestivalid. – Lävel: Tartu 5. Keskkooli almanahh. Tartu, 1974, lk 39.
- 54 Nagel, Veronika. Hariduskorraldus..., lk 121.
- 55 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 96.
- 56 Niitsoo, Viktor. Vastupanu, 1955-1985. Tartu, 1997, lk 108-109.
- 57 Raudsepp, Anu. Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeele üldhariduskoolides 1944-1985. Doktoritöö. Tartu, 2005, lk 49.
- 58 Tartu 5. kk. frontaalse inspekteerimise plaan (kinnitatud 27.10.1980). – EAA f. T-20, n. 1, s. 1051, l. 46-51.
- 59 Ürituste plaan Tartu 5. kk. frontaalsel inspekteerimisel novembris 1980. a. tehtud ettepanekute täitmiseks. Koostaja: direktor H. Raik. – EAA f. T-20, n. 1, s. 1051, l. 53.
- 60 Samas.
- 61 Tartu linna õpetajate nõupidamiste plenaaristung ja selle resolutsioon 24. august 1987. – EAA f. T-20, n. 1, s. 1401, l. 18.
- 62 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 170.
- 63 Tartu 5. Keskkooli Muinsusklubi asutamise ürik, 5. mai 1988. – EAA f. 5402, n. 1, s. 18.
- 64 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 175–176.
- 65 ÕOV 1988/89 ametnike nimekiri. Eksemplar kooli valduses.
- 66 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 175–176.
- 67 5. Keskkooli muinsusklubi päevik. Eksemplar kooli valduses.
- 68 Tartu 5. Keskkooli muinsusklubi lõpukiri, 08.05.1990. Eksemplar kooli valduses.
- 69 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 170.
- 70 Samas, lk. 176.
- 71 Eesti Eest! Pilguheit Kaitseliidu lähiminevikku 1988–2008. Paide, 2008, lk 25.
- 72 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 186.
- 73 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 188.
- 74 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 191.
- 75 Tartu Linna 16. Algkooli kroonika, lk. 196.
- 76 Tartu LV korraldus nr 181, 16.02.1995. (Koopia).